

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2026.1.3>

Белей М. Д.

кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної психології
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
e-mail: myhajlo.beley@pnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8240-0184

Федик О. В.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
e-mail: oksana.fedyk@pnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9029-2611

Овчар А. І.

аспірант кафедри соціальної психології
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
e-mail: anna.ovchar@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9529-5523

РЕФЛЕКСИВНА ДІАГНОСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Головне завдання усіх закладів професійної підготовки полягає у формуванні здатності суб'єктів учіння самостійно і усвідомлено планувати, коректувати і реалізовувати перспективи свого розвитку (життєвого, особистісного, професійного). Тим самим особистісно-фаховий розвиток студента ЗВО може вважатись успішним тоді, коли в основі його учбово-професійної діяльності лежатиме рефлексія власної самозміни.

В зв'язку з тим, що усі ці феномени проявляються в структурі його самосвідомості, то і їх розвиток безпосередньо залежатиме від змістових й функціональних особливостей основних механізмів психологічної саморегуляції цього процесу. Саме саморегуляційна здатність майбутнього фахівця і є тим важливим особистісним утворенням, що складає фундаментальну основу його подальшої професійної продуктивності та визначає інтенсивність й осмисленість його професійного становлення.

Концептуально ми розглядаємо саморегуляцію як професійно-важливу властивість, необхідну складову здатності до вирішення завдань професійної практики. Саморегуляційна здатність фахівця визначається нами як індивідуально створена система дій, що базується на Я-концепції особистості та виступає як засіб або система засобів професійного самоусвідомлення та самоорганізації з метою успішного розв'язання актуальних задач.

На основі задачного підходу до формування учбово-професійної діяльності, а також системи розвивальних психотехнологій запропоновано комплекс методик цілеспрямованого впливу на розвиток саморегуляційної культури студента ЗВО. Обґрунтовано доцільність використання задач рефлексивної діагностики в якості важливого інструменту формування професійної самосвідомості студентів-медиків.

Ключові слова: учбово-професійна діяльність, професійне становлення, ціннісно-сміслова свідомість, саморегуляційна здатність, рефлексивні та ідентифікаційні механізми.

Постановка проблеми. Відомо, що сутність людини як особистості зумовлюється спрямованістю її життєвих або ціннісно-сміслових ставлень (Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, В.М. Мясичев, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко та ін.). Дослідження, що проводились нами впродовж багатьох років щодо пошуку оптимальних умов і шляхів професійного становлення студентів ЗВО, дозволили виокремити деякі особистісно-регуляторні утворення, які є чинниками активізації цього процесу. Найважливішими з них є ціннісно-сміслова свідомість з притаманними їй рефлексивними та ідентифікаційними механізмами, від яких якраз і залежать професійно-ціннісні самозміни.

Усвідомлюючи складність проблеми і зважаючи на велике різноманіття підходів до її вивчення, нами запропоновано своє бачення деяких її аспектів, які якраз і покладено в основу змісту цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз деяких сучасних наукових досліджень у сфері самосвідомості (Белей М.Д. [1], Бугерко Я.М. [2], Карпенко З.С. [3], Остапенко І.В. [4], Савченко О.В. [5]) дає підставу стверджувати, що найважливіша роль серед суб'єктивних джерел аксіогенезу особистості належить механізмам рефлексії та ідентифікації. Розгортаючись в царині «ціннісно-сміислової свідомості у різних проявах внутрішнього (феноменального) світу людини, у її рефлексивних атрибутах» [3, с. 11], вони виконують найважливішу особистісно-регулятивну функцію у забезпеченні професійно-ціннісних самозмін. При цьому, здатність до рефлексії з боку суб'єкта відіграє ключову роль у відображенні власного фахового поступу.

Віддаючи належне феноменам рефлексії Остапенко І. В. в своїй дисертаційній роботі оперує поняттям рефлексивна компетентність, яку трактує як деяку «сукупність особистісних якостей, що забезпечують продуктивну рефлексію, що розуміється як процес самопізнання, самоінтерпретації та самокорекції, а також пізнання та інтерпретації інших» [4, с. 4]. Водночас, Поліщук О. А. визначає рефлексивну компетентність як «професійну якість особистості, що дозволяє найбільш ефективно і адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку і саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності» [цит. за 5, с. 5].

Одним з ефективних засобів формування такої компетентності є використання рефлексивних діагностичних методик. Їх цінність полягає не тільки і не

стільки в отриманні максимально вичерпної та об'єктивної інформації про той чи інший феномен, скільки у створенні рефлексивного середовища, яке сприятиме осмисленню професійної реальності, створенню найбільш сприятливих умов для її конструктивного розвитку. Зважаючи на це, ми і обрали ці методики в якості основного інструменту впливу на формування професійної свідомості досліджуваних студентів.

Мета дослідження – з'ясувати роль деяких особистісно-регулятивних чинників у засвоєнні учбово-професійної діяльності студентами медичного вишу та визначити методичні інструменти найбільш дієвого впливу на формування їх професійної самосвідомості.

Результати дослідження. Позаяк потреба в саморозвитку та самореалізації є важливим атрибутом зрілої особистості, то майбутній фахівець повинен усвідомлювати свою відповідальність за компетентне проектування свого життєвого шляху взагалі і професійного, зокрема. Особлива роль у цьому процесі повинна належати рефлексивно-особистісній компетентності, яка тлумачиться нами як здатність до розв'язання актуальних, особистісно-значущих фахових задач, що спрямовані на пізнання та активно-творче перетворення свого «Я», своєї «Самості». В свою чергу підвищення здатності до самопізнання й саморегуляції сприяє запуску механізмів самонавчання і самовиховання, які натомість надають можливість цілеспрямовано вибудовувати продуктивну життєву стратегію суб'єкта, реалізація якої потребує відповідного методичного забезпечення. Найбільш відомими і апробованими серед них є творення (вибудовування) різноманітних програм свого життєвого шляху: особистісного розвитку, професійного становлення (кар'єрного росту), розвиток тих чи інших здібностей, досягнення гармонійного розвитку або ж духовної досконалості тощо. Втілення таких проектів і програм може відбуватись в процесі організації різноманітних видів інтеракцій (бесід, диспутів, тренінгів), серед яких найбільшу цінність матимуть діалогічні форми (З.С. Карпенко), позаяк саме вони сприятимуть усвідомленню смислових структур і зав'язків, їх розширенню та переструктуруванню (що власне і є породженням нових смислів).

Віддаючи належне рефлексії, як важливому механізму функціонування самосвідомості, ми розглядаємо її водночас і як метод діагностики. При цьому він суттєвим чином відрізняється від традиційного соціально-психологічного інструментарію, позаяк не розділяє позиції дослідника і досліджуваного а, радше служить умовою для освоєння нового досвіду взаємодії і розвитку.

Також рефлексія допомагає виявити і сформулювати мету й сенс свого пізнання та самопізнання, актуальні проблеми власної освіти, способи і засоби їх конструктивного перетворення. Специфічна особливість характерна і для рефлексивного знання. Адже воно відрізняється від інших його форм, позаяк у ньому немає розриву між знанням і його застосуванням. Вважається, що чим різноманітніший досвід буде відрефлексований, тим більш творчими будуть отримані результати.

Рефлексивна діагностика включає в себе: постановку задачі діагностики; перевірку якості отриманих знань (знань відображених в результатах рефлексії); зіставлення поставлених цілей з досягнутими результатами; діагностику і самодіагностику особистісних змін і новоутворень.

Аналізуючи умови задачі, суб'єкт пізнання у кожному акті самосвідомості вибудовує схему відносин чи радше зустрічей з своїм «Я». Внаслідок цього він визначає своє місце в життєвому просторі не під впливом чужих думок, оточення та інших обставин, а за погодженням зі станом своєї душі. Мислення, свідомість і діяльність, що стають об'єктом рефлексії, здатні вивести людину на новий, інтуїтивний рівень осягнення світу, призводять до нових творчих пошуків та інсайтів, зокрема і до прагнення змінювати себе. Методологічно процес рефлексії можна трактувати в контексті герменевтичного підходу. Адже предметом усвідомлення й оцінки виступають мовленнєві конструкти, при чому домінуючими виступають рефлексивні питання, щоденники, завдання, судження тощо. Останні, за даними деяких дослідників, можуть мати свою вікову специфіку: у підлітковому віці це короткі письмові фіксації своїх намірів, цілей, успіхів, труднощів; у старшокласників – це рефлексивні щоденники і завдання, спрямовані на усвідомлення й осмислення різних сторін своєї навчальної та позанавчальної діяльності.

У нашому дослідженні розглядаються можливості рефлексивної діагностики в контексті створення психологічних умов для професійного та особистісного розвитку майбутніх лікарів. Виходячи з цього нами розроблено особливі, і у чомусь оригінальні інструменти, поєднавши модифікації особистісного й проєктивного підходів психодіагностики. Функціонально вони спрямовані на оптимізацію умов для самодослідження суб'єктів учбово-професійної діяльності та їх подальше фахове вдосконалення.

Досягнення основних цілей рефлексивної діагностики стає можливим при дотриманні таких умов:

1) дослідники разом з досліджуваними знаходяться в активній, творчій позиції щодо самого процесу дослідження, беруть активну участь у створенні діагностичної методики, її застосуванні та в обробці й аналізі результатів;

2) досліджуваними феноменами можуть бути професійні цінності учасників, образ свого «Я» чи свого колективу, їх професійна та життєва позиція, способи діяльності й спілкування тощо.

Слід зазначити, що така групова робота, яка спрямована на осмислення і переосмислення цих феноменів дає потужний імпульс в продукуванні нових та переструктуруванні існуючих ціннісно-сміслових утворень. Також вона сприяє подальшому професійному саморозвитку і породженню інновацій в учбово-професійній діяльності.

В процесі реалізації цілей програми формуючого впливу на професійну самосвідомість досліджуваних студентів, нами здебільшого надавалась перевага таким методам і способам їх групової роботи, які передбачали:

1) створення спеціальної методики, спрямованої на виявлення характеристик, адекватних поставленій задачі та їх інтерпретація у заздалегідь визначеному аналітичному просторі;

2) проєктивне «занурення» у визначену дослідником ситуацію з використанням вигаданих сюжетів, казкових героїв, соціальних стереотипів, ігрових ситуацій, вправ, які дозволяють створювати соціально-психологічні простори, котрі максимально відкриті для вільної самопроєкції учасників дослідження;

3) моделювання реальної хворобливої симптоматики і визначення порядку й засобів лікарського втручання;

4) концептуалізацію діагностованої ситуації з використанням графічних символів;

5) зіставлення досліджуваного феномена з його можливими протилежними варіантами проявів (принцип рефлексивних контрастів).

Основна мета, яку ми переслідували в процесі розв'язання студентами задач рефлексивного змісту, мала подвійну цінність: з одного боку ми прагнули розвинути їх рефлексивність, а з іншого (і це найважливіше) – рефлексивність розглядалась як одна з найбільш сприятливих умов для формування їх професійної самосвідомості. Не менш важливими у цьому контексті були завдання, що передбачали виявлення й формування в учасників тренінгової групи загальних професійних цінностей та поглиблення інтересу до спільної творчої роботи. Такий спосіб діяльності студентів повинен був переконати їх у перевагах діалогічної форми організації навчального процесу, що ґрунтується на співробітництві, партнерстві і співтворчості.

Типологічний аналіз професійно-значущих задач, що обумовлюють специфіку фахового мислення майбутнього лікаря, дозволив виокремити провідні їх характеристики, а саме: спрямованість на надання першої медичної допомоги й підвищена відповідальність фахівця за свої рішення; багатоаспектність та соціальна обумовленість причин походження більшості запитів пацієнтів; часова обмеженість у пошуку рішень та вимоги до оперативного їх прийняття; відкритість до альтернатив та творча оригінальність; необхідність застосування в процесі вирішення задач міждисциплінарних знань і умінь.

Відмінною ознакою професійного мислення практикуючого лікаря є його вміння правильно ставити й формулювати запитання з метою отримання вичерпної інформації, яка слугуватиме попередньою і необхідною умовою виявлення психосоматичного стану пацієнта та подальшої діагностики показників його здоров'я. Тобто, однією з найважливіших характеристик професійного мислення лікаря є вміння визначати та структурувати основні змістові аспекти скарг (проблем) хворого і його здатність прогнозувати психотип пацієнта, для якого характерними є відповідні поведінкові патерни з очікуваним набором типових запитань. Наявність такого уявного профілю дозволить майбутньому лікарю надавати пацієнту вичерпну відповідь і, тим самим не лише демонструвати високий рівень

своєї фахової підготовки, а й вселяти впевненість та віру хворого у його якнайшвидше одужання.

В ході аналітичної роботи нами визначено основні регулятивно-технологічні складові, що структурують, формалізують та, відповідно, спрямовують процеси професійного мислення лікаря (скарга пацієнта, всебічний аналіз інформації для постановки діагнозу, визначення курсу лікування тощо). Увесь цей спектр процедурних складових має незаперечний вплив на процеси професійного цілеутворення, планування, прогнозування, самоконтролю та прийняття рішень майбутніми лікарями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведена нами аналітична робота переконливо довела, що ціннісно-сміслова свідомість індивіда з притаманними їй рефлексивними та ідентифікаційними механізмами виконує важливу особистісно-регулятивну функцію, забезпечуючи динаміку професійно-ціннісних самозмін. При цьому, здатність до рефлексії з боку суб'єкта відіграє ключову роль у відображенні його власного фахового поступу.

Використання рефлексивних діагностичних методик сприяє створенню рефлексивного середовища, яке позитивно впливає на формування професійної свідомості досліджуваних студентів, покращує осмислення професійної реальності, створює найбільш сприятливі умови для її конструктивного розвитку. На основі задачного підходу до формування учбово-професійної діяльності, а також системи розвивальних психотехнологій запропоновано комплекс методик цілеспрямованого впливу на розвиток саморегуляторної культури студента ЗВО.

Найбільш очевидний та перспективний для нас напрямок подальших досліджень пов'язаний з пошуком й апробацією більш ефективних методів організації учбово-професійної діяльності студентів ЗВО та їх емпіричних корелятивів, які слугуватимуть достатньою підставою для констатації якісного рівня їхньої підготовки.

Список використаних джерел і літератури

1. Белей М.Д. Сміслогенез особистості в контексті контрастних феноменів подійного навчання. *Психологічні студії*. 2024. Вип. 4. С. 16–22. <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.4.2>
2. Бугерко Я.М. Рефлексивно-методологічний аналіз психологічних досліджень рефлексії. Проблеми емпіричних досліджень у психології. К. : Гнозис, 2010. С. 82–89.
3. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
4. Остапенко І.В. Соціально-психологічні особливості формування рефлексивної компетентності топ-менеджерів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05. К., 2014. 20 с.
5. Савченко О.В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики: Монографія. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2016. 286 с.

References

1. Beley, M. D. (2024). Smyslohenez osobystosti v konteksti kontrastnykh fenomeniv podiynoho navchannia [Meaning-making of personality in the context of contrasting phenomena of event-based learning]. *Psykholohichni studii*, 4, 16–22. <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.4.2> [in Ukrainian].
2. Buherko, Ya. M. (2010). Reflektivno-metodolohichniy analiz psykholohichnykh doslidzhenn' refleksii [Reflexive-methodological analysis of psychological studies of reflection]. *Problemy empirychnykh doslidzhent' u psykholohii*. Kyiv: Hnozis, 82–89. [in Ukrainian].
3. Karpenko, Z. S. (2009). *Aksiolohiyina psykholohiia osobystosti [Axiological psychology of personality]*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. [in Ukrainian].
4. Ostapenko, I. V. (2014). Sotsial'no-psykholohichni osoblyvosti formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti top-menedzheriv [Social-psychological characteristics of formation of reflexive competence of top-managers]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy, Kyiv. [in Ukrainian].
5. Savchenko, O. V. (2016). *Reflektivna kompetentnist': metody ta protsedury diiahnostyky [Reflexive competence: methods and procedures of diagnostics]*. Kherson: PP Vyshemyrskyi V. S. [in Ukrainian].

Beley M. D.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of General Psychology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Fedyk O. V.

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General Psychology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Ovchar A. I.

Postgraduate Student at the Department of Social Psychology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

REFLECTIVE DIAGNOSTICS AS A TOOL FOR DEEPENING PROFESSIONAL SELF-AWARENESS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The main task of all vocational training institutions is to form the ability of subjects of learning to independently and consciously plan, adjust and implement the prospects of their development (life, personal, professional). Thus, the personal and professional development of a higher education student can be considered successful when the basis of his educational and professional activity is the reflection of his own self-change.

Due to the fact that all these phenomena are manifested in the structure of his self-consciousness, their development will directly depend on the content and functional features of the main mechanisms of psychological self-regulation of this process. It is the self-regulatory ability of the future specialist that is the important personal formation that forms the fundamental basis of his

further professional productivity and determines the intensity and meaningfulness of his professional development.

Conceptually, we consider self-regulation as a professionally important property, a necessary component of the ability to solve the tasks of professional practice. The self-regulatory ability of a specialist is defined as an individually created system of actions based on the self-concept of the individual and acts as a means or system of means of professional self-awareness and self-organization in order to successfully solve current problems.

Based on the task-based approach to the formation of educational and professional activity, as well as the system of developmental psychotechnologies, a set of methods of targeted influence on the development of the self-regulatory culture of a student of a higher educational institution is proposed. The feasibility of using tasks of reflective diagnostics as an important tool for the formation of professional self-awareness of medical students is substantiated.

Key words: educational and professional activity, professional development, value-semantic consciousness, self-regulatory ability, reflective and identification mechanisms.

Дата першого надходження статті до видання: 28.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)